

Knihovník

Zdeněk Vavřík

AUTOR TEXTU: PETR HORÁK

Na 29. prosince 2014 připadlo padesátileté výročí úmrtí zřejmě nejvýznamnějšího libhošťského rodáka, spisovatele Zdeňka Vavříka. Při této příležitosti se členové místní osvětové besedy rozhodli připomenout Vavříkovu osobnost před jeho rodným domem, budovou bývalého fojtství, a také započít nelehký administrativní proces přejmenování obecní knihovny.

Věřme, že se jej podaří dovést ke zdárnému konci a místní knihovna bude moci nést spisovatelovo jméno. Zdeněk Vavřík se o to totiž zaslouhuje nejenom jako autor četných básnických sbírek nebo populárních knih pro děti a mládež, ale i svou dlouholetou knihovnickou činností, která z něj činí jednu z nejvýraznějších postav českého knihovnictví třicátých až padesátých let minulého století.

Následující text tedy odhaluje Vavříkovy libhošťské „kořeny“, ale zejména jej představuje jako pozoruhodnou osobnost veřejného knihovnictví. Nemůže přitom opomíjet ani jeho činnost osvětovou, žurnalistickou, kulturně organizační i spisovatelskou, neboť právě tyto přesahy vytvářejí výjimečnost a osobitost Vavříkova pojetí knihovnické práce.

Libhošťská léta

Zdeněk Vavřík se narodil 21. září 1906 v prostorách někdejšího fojtství, kde se nacházel soukromý byt učitelů libhošťské školy. Otec Alois i matka Marie (rozená Waltrová) již několik let pracovali v místní škole jako učitelé. Alois Vavřík se stal brzy po svém příchodu do Libhoště, kam byl jako podučitel ustanoven v roce 1895, výrazným hybatelem kulturně politického dění. V obci založil Čtenářský a pěvecký spolek Mojmir, jehož členové začali hrát divadla a z výtěžků zakupovali knihy pro spolkovou knihovnu. Knihovna sídlila ve zdejší škole a byla přístupná všem občanům obce, její skrovný fond obsahoval i nejnovější čísla pokrokových časopisů, které se mezi Libhošťany patrně hojně četly. Není proto divu, že to byli právě členové Čtenářského a pěveckého spolku Mojmir, kteří začátkem roku 1907 založili místní sdružení sociálnědemokratické strany. Učitel Alois Vavřík se stal sociálnědemokratickým „lídrem“ a jako vůdčí osobnost organizovaného dělnického hnutí rozhodně neměl na růžích ustláno. Po sporech s představiteli místního duchovenstva, perzekucích ze strany nadřízených školských orgánů a volbách do obecního zastupitelstva, v nichž sociální demokraté utrpěli debakl, zažádal o přeložení na školu v Mariánských Horách. Celá rodina se tam přestěhovala v roce 1910. Knihovna Čtenářského a pěveckého spolku Mojmir se nicméně stala základem pozdější obecní knihovny, která byla ustavena se vznikem samostatného Československa. **Osobnost libhošťského učitele Aloise Vavříka**, otce budoucího spisovatele a redak-

tora Zdeňka Vavříka, **tak stojí u samotných počátků veřejného knihovnictví v obci.**

Na studiích

Rodící se průmyslová aglomerace Ostravy se stane prostředím dětství a dospívání Zdeňka Vavříka, který v letech 1917-1925 vystuduje i tamní vyhlášené gymnázium v Matiční ulici. Chceme-li zachytit samotné počátky Vavříkovy knihovnické činnosti, musíme připomenout nesporný vliv rodinného prostředí a vrátit do dob jeho vysokoškolských studií, tedy do počátku 30. let minulého století. Po skočení gymnázia si Vavřík zapsal přednášky na právnické fakultě Univerzity Karlovy. Jeho srdce však bilo pro literaturu a umění, a když roku 1928 přecházel na filozofickou fakultu, kde začal studovat českou a francouzskou filologii, plnil si svůj sen. Vstupoval však také na tenký led, neboť nevěděl, zda v tomto oboru nalezne odpovídající pracovní uplatnění. Po návratu z půlročního studijního pobytu ve francouzském Rennes se navíc setkal s projevy hospodářské krize, jež tehdy plnou vahou doléhala i na prosperující Československo. Snad právě tento fakt přivedl Vavříka k rozhodnutí, aby si rozšířil svou kvalifikaci. A knihovnictví bylo mladému básníkovi – už pro jeho lásku k literatuře – blízké. **Jednoroční studium na Státní knihovnické škole ukončil Vavřík s dobrým prospěchem v roce 1931.** Rok nato mu bylo vydáno i absolutorium na filozofické fakultě.

Knihovníkem v Ostravě

Po studiích se navrátil do Ostravy, s jejímž kulturním životem nikdy neztratil kontakt. **Našel si místo v Ústřední knihovně města Ostravy, kde začal pracovat od února 1932.** Pravděpodobně tehdy Vavřík netušil, že u knihovnictví zůstane nadlouho. Měl totiž rázně nakročeno mnoha směry – uplatňoval se jako redaktor (revue Poesie, časopis Černá země atd.), jako kulturní organizátor (zakladatel a jednatel sdružení mladých kulturních pracovníků Klub přátel moderní kultury), jako začínající divadelní kritik i jako básník, jeden z představitelů nastupující literární generace. Nicméně hlavním zdrojem finančního zajištění zůstávala čin-

nost knihovnická, jejíž náplní byla katalogizace knižního fondu a práce v půjčovně.

Budova knihovny v Moravské Ostravě (dnešní sídlo České spořitelny), konec 30. let 20. stol.

V říjnu 1933 byl Zdeněk Vavřík přeložen z ústřední knihovny do její pobočky v Ostravě-Přívoze, kde začal poprvé samostatně pracovat v knihovnické sféře. „Důvodem k přeložení byly osobní neshody mezi ním a ředitelem knihovny. Zde se asi poprvé projevuje výrazný, pro Vavříka později typický rys – určitá prudkost, útočnost, nesmiřitelnost, pokud měl jiné vlastní přesvědčení,“ uvádí ve své rigorózní práci Jana Šauerová (Šauerová, J.: Kulturní pracovník Zdeněk Vavřík jako knihovník a osvětový spisovatel, s. 27). Během svého jednoročního působení v přívozké knihovně se Vavřík začal hlouběji zabývat knihovnickou problematikou. Pod vlivem nedávného pobytu ve Francii a čerstvě dokončených studií měl vysoké nároky na literaturu i čtenáře. Nad skladbou jejich četby se zamýšlel ještě v době, kdy vedl knihovnu

české menšiny v Opavě a kdy se mohl pustit do srovnávání ostravských a opavských návštěvníků knihovny: „*Dnešní moji čtenáři (v Opavě – pozn. P. H.) jsou chudí lidé, dělníci, chalupníci z okolí, řemeslníci, úředníci, učitelé, studenti. Těch bohatých je pramálo. Nikdo mi to nevyvrátí. I tomuto faktu přičítám velmi krásnou úroveň čteného. Hled'te, po pochopitelně velmi čteném Vrbovi, přicházejí u mne v počtu výpůjček Čapek a Čep. A čtou je, věřte mi, lidé, kteří si je koupit nemohou...*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickovo slovo k diskusi, Rozhledy 1936, č. 31).

Prvním opavským knihovníkem z povolání

Zdeněk Vavřík si 12. prosince 1933 podal žádost o místo knihovníka české menšiny v Opavě. Splňoval náročná kritéria knihovní rady, v konkurenci šesti uchazečů uspěl a od 1. března 1934 je veden jako zaměstnanec veřejné městské knihovny v Opavě, která byla původně spolkovou knihovnou Matice opavské. Zdeněk Vavřík se tak stal prvním opavským českým knihovníkem z povolání, jmenovaným městským úředníkem. Prostory veřejné knihovny české menšiny se nacházely v Zemském domě ve Sněmovní ulici č. 8. V roce 1934, za Vavříkova nástupu, měla knihovna čtyři místnosti. Knihovník nebyl s takovým zázemím spokojen a charakterizoval je v černých barvách: „*...knihovna je umístěna nedůstojně, ... skladiště nezdravě tmavé, studené, ...kartotéka mezi dvojími dveřmi, ...čtenáři se nemají kam posadit, ...tmavá otlučená chodba, ...vše působí tristním dojmem.*“ (okpb@opava.cz, Historie/ Knihovna Matice opavské).

Vavříkovo působení v opavské knihovně nebylo dlouhé, neboť dnem 16. července 1934 nastoupil výkon prezenční vojenské služby ve Valašském Meziříčí. Na počátku roku 1935 si však podal žádost o přemístění k 15. pěšímu pluku do Opavy. Bylo mu umožněno, aby se i v době vojenské služby věnoval potřebám knihovny, přepracovával a připravoval k vydání knižní katalog. Po svém návratu z vojny (1. července 1936) provedl postupně reorganizaci knihovny. Založil dětskou čítárnu, zřídil příruční knihovnu pro čtenáře a pokoušel se vydávat čtvrtletní leták, ve kterém přinášel zprávy ze života knihovny. Časopis s názvem Pramen seznamoval čtenáře s knižními novinkami a přírůstky

v knihovnickém fondu. Jeho jediné číslo, které vyšlo v dubnu 1937, bylo přijato s nadšením: „*V poslední době také knihovny používají nového způsobu k povznesení zájmu o hodnotnou tvorbu ve svých časopisech. Tu nutno zvláště přivítati (...) Pramen opavské městské knihovny, který za redakce Zdeňka Vavříka vede k posílení zájmu o lepší uměleckou tvorbu, který už v prvním čísle ukázal, že i časopisecky lze čtenáře vést a vychovávat.*“ (Tlapák, R.: Rok lidovýchovné práce na širším Ostravsku, 1936-37, s. 60). V dalším vydávání Pramene Vavříkovi pravděpodobně zabránily neklidné politické poměry českého pohraničí stejně jako otázka financování časopisu.

Zdeněk Vavřík se začal také angažovat v knihovnických strukturách, v létě roku 1936 se zúčastnil 12. knihovnického sjezdu, kde se poprvé setkal s Jiřím Mahenem, významnou osobností českého knihovnictví mezi dvěma válkami. Brněnský knihovnik Mahen byl tehdy pokládán za vůdčího představitele veřejného knihovnictví v Československu. „*Proti pojetí knihovnické práce jako mechanickému doplňování, pořádání a půjčování knih ve veřejných knihovnách hájil knihovnickou práci konanou s vědomím výchovného poslání a cíle. Veřejná knihovna v Mahenově pojetí je ústavem, který má cílevědomě vést čtenáře k rozvíjení vlastní tvůrčí energie a k sebevzdělání. Mahen s neobyčejnou houževnatostí usiloval o to, aby teoreticky zdůvodnil a prakticky vybudoval veřejnou knihovnu jako živé kulturní středisko.*“ (Cejpek, J., kol.: Dějiny knihoven a knihovnictví, s. 225). Charakteristiku Mahenova pojetí knihovnické práce lze v mnoha ohledech vztáhnout i na činnost Vavříkovu. I Jana Šauerová se domnívá, že „*toto setkání a poznání Mahena – knihovníka dalo jiný směr Vavříkově knihovnické činnosti, v tom smyslu, že ji prohloubilo a učinilo opravdovější.*“ (Šauerová, J.: Kulturní pracovník Zdeněk Vavřík jako knihovník a osvětový spisovatel, s. 29). Pokus o vydávání Pramene, čtvrtletníku opavské knihovny, můžeme vnímat v perspektivě tohoto setkání a ovlivnění, jež mělo ostatně trvalý ráz. Knihovníci Mahen i Vavřík byli především výraznými tvůrčími osobnostmi, básníky a dramatiky, kteří se v úvahách o stavu veřejného knihovnictví a kulturního života setkávali na společné vlně štiplavé ironie a trefných satirických glos. Mahenově pojetí veřejné knihovny jako „živého kulturního střediska“ odpovídaly i Vavříkovy kulturně organizační aktivity. „*Přišel jsem tehdy do Opavy jako knihov-*

ník a připravil tam několik literárních večerů,“ vzpomíná Zdeněk Vavřík, „a protože se tehdy mnoho mluvilo a psalo o tak řečených prokletých básnících, věnoval jsem hned první večer právě jim.“ (Vavřík, Z.: Tanečnice. In: Literární noviny, 1957, č. 28, s. 8). Přednes Mallarméových veršů tehdy doprovázel avantgardní scénický tanec, „recitovali ostravští divadelníci a rozhlasoví herci a opavští ochotníci, Jan Sládek improvizoval z našich neumělých kulis, z jednoho reflektoru a několika křesel výpravu.“ (Vavřík, Z. Tanečnice. In: Literární noviny, 1957, č. 28, s. 8).

Roku 1937 se Vavřík účastnil dalšího knihovnického sjezdu v Chrudimi a začal mnohem aktivněji pracovat v celostátních knihovnických strukturách. Publikoval množství odborných článků v časopisech Rozhledy, Lidová knihovna, Naše Slezsko nebo Černá země. Do časopisu Černá země, zaměřeného na otázky lidové osvěty, literatury a kultury v širší oblasti Ostravska, přispíval Vavřík v letech 1926 až 1938. Po ukázkách z jeho vlastní básnické tvorby, studiích o současné literatuře, filmovém nebo výtvarném umění je na stránkách Černé země publikován i Vavříkův cyklus článků s „knihovnickou“ tematikou. Ve stati nazvané Glosy na okraj citátu polemizuje s názorem nakladatele V. Poláčka, který kritizoval poměry v českém veřejném knihovnictví: „...veřejné knihovny stávají se zdrojem pouze špatné četby a celý zákon selhal... Vypůjčuje se většina braku a sviňstva. Vypůjčky slušných knih nedosahují ani třetiny z celku. A přitom se zde úředně (oběžníkem) brojí proti literatuře, která popouzí proti stavu, třídě a národnosti, aniž by bylo dbáno, zda celé zřízení neslouží jen a jen ukájení primitivních čtenářských pudů.“ (Vavřík, Z.: Glosy na okraj citátu. In: Černá země, 1934, s. 65). Názory nakladatele Poláčka vnímá Vavřík jako „přímý útok na vlastní význam jedné z nejpotřebnějších a nejdemokratičtějších kulturních institucí v Československu.“ (Vavřík, Z.: Glosy na okraj citátu. In: Černá země, 1934, s. 65) a v následné polemice si na základě vlastních zkušeností knihovníka průmyslového města odpovídá na ryze praktické otázky: „Neboť: co je to ta pě Poláčkova „slušná kniha“? Přihlížíme-li k průměru dělnického čtenářstva ostravských knihoven, je mi velmi dobře jasno, že četba Wassermannova „Kašpara Hausera“ bude pro jeho vývoj znamenat nepoměrně méně než slušný dobrodružný nebo lidový román, nad jakým estét ohrne nosem.“ (Vavřík, Z.: Glosy na okraj citá-

tu. In: Černá země, 1934, s. 65, 66). Přesvědčivou argumentací vyvrací další Poláčkovy názory, podtrhuje zejména význam vzdělaného a odpovědného knihovníka, který má své čtenáře nenásilně přivádět k hodnotné četbě. Vavřík neopomíná ani sociální rozměr veřejných knihoven: „...zákon o veřejných knihovnách (...) se stal základem dobré, kulturní a demokratické instituce, umožňující tisícům lidí četbu (uvědomte si, co veřejná knihovna znamená pro nezaměstnané mladé lidi!), které si koupí dopřátí nemohou (...) veřejné knihovny nejsou zdrojem pouze špatné četby, ale (...) jsou-li správně a odpovědně řízeny, stávají se zdrojem četby dobré a (...) daleko neslouží jen a jen ukájení primitivních čtenářských pudů, ale (...) pro dobrou knihu udělaly víc, než si dovede představit někdo, komu imponuje jenom takový člověk, jenž si knihu kupuje. Jenž si knihu může koupit.“ (Vavřík, Z.: Glosy na okraj citátu. In: Černá země, 1934, s. 68). Vedle sociální funkce veřejného knihovnictví se ve Vavříkových úvahách odrážely i otázky národnostní, a to zejména během jeho působení ve funkci knihovníka české menšiny v Opavě. Text nazvaný Knihovna v pohraničí, který přednesl dne 11. září 1936 ve vysílání Československého rozhlasu, se věnuje rozdílnostem mezi knihovnickou prací v ryze českém městě a ve městě s českou národnostní menšinou. „*Tu totiž nestačí,*“ vysvětluje Vavřík, „*mít povědomí české velikosti, tu vedle vlastní práce knihovnickovy musí se správce veřejné knihovny starati o to, aby to povědomí svého národa měli i všichni ti, mezi nimiž jest mu pracovati.*“ (Vavřík, Z.: Knihovna v pohraničí. In: Černá země, 1936, s. 7). Vavříkovy příspěvky, např. článek Knihovnik a Hlučinsko otištěný v roce 1938, přirozeně reagují na národnostní rozpory, které ke konci třicátých let na území českého Slezska eskalují. Nejvíce je to snad patrné v textu Veřejná knihovna a brannost, který už je zřetelně poznamenán předmnichovskou atmosférou a Vavřík jej psal zřejmě už v době, kdy ještě před mobilizací dobrovolně nastoupil vojenskou službu. „*I nebudeme, bude-li třeba, hájiti jenom hlínu země a holé životy, ale neskonale více. Všechnu dějinnou slávu Čech, Moravy, Slezska, Slovenska i Podkarpatské Rusi, slávu knížat, králů, světců, bojovníků, myslitelů, umělců, dílo lidu selského i dělného, přísně štíhlou vznešenost gotiky, vzrušenou krásu našeho baroka, čistotnou prostotu stavení selských, všechny své mrtvé, ale i svoje děti a děti našich dětí. Kdo by chtěl popřítí, že za to všechno se budeme umět bít, protože jedenkaždý chápeme, že*

jde o bohatství, které by nám nikdo nikdy už nevrátil a ničím jiným nemohl nahradit. To jenom národ slabý až k bezectnosti mohl by se vzdáti své vlasti a nezarditi se hanbou při pohledu na hřbitovy těch, kteří ji vytvořili a v duchu tvoří bez ustání. Pochopujeme všichni, proč je třeba, aby se za vlast volalo do boje všechno. I kniha tedy.“ (Vavřík, Z. Veřejná knihovna a brannost. In: Černá země, 1938, s. 141). Vznícená Vavříkova slova podtrhují nezbytnost poznání národní kultury jako podmínky k její účinné a smysluplné obraně. Kniha v této souvislosti nazývá „meči v pochvách z růží“ a knihovníky „správci zbrojnic“, kteří „*doufají, že arsenály, v nichž oni jsou zbrojmistry, budou ceněny stejně jako ty, v nichž stojí zbraně ne ze zduchovělých slov, ale z ocele.*“ (Vavřík, Z. Veřejná knihovna a brannost. In: Černá země, 1938, s. 144). V době národní ohrožení posiloval Vavřík u svých čtenářů vědomí důležitosti knihovnické práce a síly psaného slova, „volal do boje“ na obranu kulturních hodnot a s ohledem na napjatou společensko-politickou situaci znovu ozřejmoval poslání veřejných knihoven jako základní demokratické instituce státu.

Svou mnohostrannou aktivitou (přednášky v rozhlase, působení v knihovnických kurzech, úvahy o nakladatelské politice atd.) si během třicátých let Zdeněk Vavřík získal mezi českými knihovníky značné uznání. To dokládá i fakt, že mu byla svěřena organizace 14. knihovnického sjezdu v Opavě. Sjezd stanovený na 25.-28. září 1938 se však nekonal. V září došlo k druhé mobilizaci a vláda vydala zákaz všech shromáždění.

Působení Zdeněka Vavříka ve funkci opavského knihovníka je hodnoceno kladně i pro zvýšenou pozornost, kterou věnoval výběru četby, do knihovního fondu zařazoval nové autory: Karla Čapka, Jaroslava Duřycha, Jana Čepa, Johna Galsworthyho. Roku 1938 měla knihovna s čítárnou pět místností: dvě skladiště, půjčovnu, čítárnu a kancelář. „*Však se ji také Němci pokoušeli vystrnadit na periferii města. Nepodařilo se to a knihovna zůstala již v těchto místnostech až do okupace roku 1938, také tam zažila svůj dočasný zánik a zmar.*“ (Mazur, A.: Z dějin Matice opavské, s.17).

Za okupace se knihovna o více než 10 000 svazcích ztratila. Knihami jejích fondů se topilo ve školách a v bytech předních německých

funkcionářů, část jich byla Němci při veřejné slavnosti na opavském kluzišti spálena na hranici. Český knihovnik v německé Opavě neměl co pohledávat.

Po skončení války se Vavřík hodlal do vedení opavské knihovny vrátit a navíc pracovat i jako dramaturg činohry Slezského národního divadla. Jeho provozovací výbor, který dobře vnímal, že se Vavřík v Pardubicích „*v protektorátních letech osvědčil jako externí dramaturg nejen velkým přehledem po dramatické literatuře, ale i jako přímý partner vedení divadla, interní kritik souboru a všestranný inspirátor*“ (Zbavitel, M.: Hrst divadelních zázraků, s. 19), dal přednost jinému kandidátovi. Knihovna i divadlo „*propáslo šanci, jež mohla příznivě ovlivnit jeho počáteční vývoj nejen v dramaturgii*“, uvažuje historik opavského kulturního života Miloš Zbavitel (Zbavitel, M.: Hrst divadelních zázraků, s. 19). Pracovně se do Slezska Vavřík nevrátí už nikdy, jeho tématům a otázkám zůstane ve své umělecké a žurnalistické tvorbě věrný až do konce života.

Městským knihovníkem v Pardubicích

Zdeněk Vavřík se ocitl bez zaměstnání a prostředků, při nuceném odchodu ze zabraného pohraničí přišel i o část osobního majetku v Opavě-Kylešovicích. Existenční starosti se nedotýkaly pouze jeho osoby. Po sňatku s Jarmilou Lipovskou zjara 1936 se stal hlavou rodiny – 1. září 1936 se mu narodil syn Pavel, mladší syn Michael pak roku 1939. Vavřík se načas uchýlil do Ostravy. Z dochované korespondence vyplývá, že se snažil najít místo, které by mu umožňovalo rozvíjet knihovnickou činnost a které by zajišťovalo materiální zázemí pro mladou rodinu. Pomýšlel tak na práci v Brně, Zlíně či Praze.

Těžko už lze zjistit, kdo upozornil Vavříka na volné místo v pardubické knihovně. Zasloužil se o to snad jeho přítel František Halas, který v dopise pardubickému tiskaři Vlastimilu Vokolkovi píše: „...*Snad znáš Zdeňka Vavříka. Byl knihovníkem v Opavě a teď je emigrantem. Je prý místo knihovníka v Pardubicích. Dalo by se pro něj něco udělat? Napiš třeba jemu...*“ (Halas, F.: Dopisy, dopis z 26.10.1938). Vavříkovu žádost o místo podpořil i dopis státního knihovního inspektora, který charakterizoval jeho kvalifikaci a knihovnickou činnost

v Opavě: „(...) vědomosti, schopnosti, obětavost, energie a konečně i literární činnost pana Zdeňka Vavříka se velmi dobře uplatní v jiné velké knihovně.“ (Nádvorníková, T.: Působení Zdeňka Vavříka v Pardubicích, s. 12). **12. prosince 1938 byl většinou hlasů knihovní rady jmenován městským knihovníkem v Pardubicích s platností od 1. ledna 1939.** V oznámení o jmenování Zdeňka Vavříka se mimo jiné píše: „Ze čtyř žadatelů, kteří se zúčastnili soutěže, má jediný kvalifikaci plně odpovídající podmínkám soutěže, ba převyšuje ji. Je absolventem Karlovy university (filosof. fakulty), studoval fil. fak. v Rennes ve Francii, má stát zkoušku knihovnickou na Stát. škole knih. v Praze, zvláště doporučen min. školství, je docentem min. šk. v kursech pro knihovníky, básníkem poctěným literární cenou země Moravskoslezské atd. Také rodinné a sociální poměry rozhodovaly. Pan Vavřík je ženat a má dítě. Jako hraničář přišel o vše. Vyhověno jeho jmenováním opakovaně výzvě min. národní obrany, aby do služeb samosprávy byli přijímáni především vojáci. Vavřík je podporučíkem v záloze.“ Místo pardubického knihovníka zahrnovalo kromě běžných povinností také funkce kronikáře města nebo jednatele Městské osvětové komise. O mimořádně rychlé adaptaci v novém prostředí svědčí i pozice jednatele Propagačního a cizineckého sboru města Pardubic, do níž byl Vavřík zvolen již 11. ledna 1939. Přes všechnu angažovanost nebyl vztah městského úřadu ke knihovně a jejímu řediteli příliš vřelý. Knihovník byl v Pardubicích zařazen jen jako smluvní úředník knihovní rady (což bylo v českém knihovnictví velice ojedinělé) a honorován jako úplný začátečník v 7. platové stupnici úředníků se středoškolským vzděláním. Uznání a odpovídající zařazení si Vavřík dlouho a těžce probojoval, když často poukazoval na své sociální poměry i zákonná práva. K částečné nápravě došlo teprve v listopadu 1940.

Počátky knihovnické práce Zdeňka Vavříka v Pardubicích byly samozřejmě negativně poznamenány nepříznivou politickou situací, která výrazně zasahovala do běžného provozu knihovny (od října 1939 musela knihovna zatemňovat okna, její zaměstnanci měli povinnost účastnit se kurzů německého jazyka, všechny dokumenty musely být psány dvojjazyčně atp.). Z knihovnických fondů byly na příkaz nacistů vyřazovány nežádoucí publikace, které měly být zničeny..

VEŘEJNÁ KNIHOVNA A ČITÁRNA MĚSTA PARDUBIC

Číslo: 1317/38.

Dne 14. prosince 1938.

P.T.

Okresnímu úřadu

v Pardubicích

eznamujeme, že dne 12. prosince t.r. jmenovala knihovní rada městský knihovníkem p. Zdeňka Vavříka, býv. knihovníka města Opavy. Nastoupí 1. ledna 1939. Ze čtyř žadatelů, kteří se zúčastnili soutěže, má jediný kvalifikaci plně odpovídající podmínkám soutěže, ba převyšuje ji. Je absolventem Karlovy university /filosof. fakulty/, studoval fil. fak. v Rennes ve Francii, má stát. zkoušku knihovnickou na Stát. škole knih. v Praze, zvláště doporučen min. školství, je docentem min. šk. v kursech pro knihovníky, básníkem početným literární cenou země Moravskoslezské atd. Také rodinné a sociální poměry rozhodly. Pan Vavřík je ženat a má dítě. Jako hraničář přišel o vše. Vyhevěne jeho jmenováním opakovaně výzvě min. národní obrany, aby do služeb samosprávy byli přijímáni především vojáci. Pan Vavřík je podporučíkem v záloze. Prosíme, abyste oznámení vzali na vědomí.

Jednatel:

Jaromír Slavík
odbor. učitel.

Předseda:

Roman Tůma

vrchní soudní rada v.v.

Oznámení o jmenování Zdeňka Vavříka městským knihovníkem v Pardubicích

Během let 1939-1943 došlo k několika „revizím“ knihovny, z níž měla být odstraněna díla spisovatelů jako G. Boccaccio, T. Mann, R. Rolland, F. Werfel, z českých autorů např. práce J. Š. Baara, B. Benešové, V. Dyka, Fr. Langera, I. Olbrachta, K. V. Raise, nebo Vl. Vančury. V této souvislosti se nelze nezmínit o Vavříkově odvaze, když „v roce 1939 neuposlechl příkazu zničit tzv. závadné knihy. Sice je vyřadil, ale místo nařízené likvidace je nechal bezpečně umístit mimo knihovnu.“ (Zlatohlávková, M.: Zdeněk Vavřík a Jiří Pištora – dva spisovatelé v historii pardubické knihovny In: Sdružení knihoven České republiky, s. 296). Obdobným způsobem Vavřík zabránil zničení knihoven bývalých vojenských útvarů v Pardubicích, které měly být odevzdány německé posádce. Šlo o převážně odborné fondy jezdeckého a vojenského učiliště a železničního pluku. O dalším případě, kdy se angažoval pro záchranu českých knihoven, se veřejnost dozvěděla až po válce: „V nejbližších dnech bude městu Podmoklům odevzdána jeho česká knihovna, která byla v době okupace zásluhou městského knihovníka v Pardubicích Zd. Vavříka zachráněna a na jeho popud odkoupena knihovnou v Pardubicích, městem Náchodem, Zlínem aj. Nyní se svazky ze všech měst soustřeďují do Pardubic a Podmoklům bude knihovna vrácena.“ (časopis Knihovna, č. 2, s. 40). V polovině roku 1940 se Vavřík veřejně ohradil proti nařízenému omezení půjčování knih Židům, kdy byla půjčovní doba pro židovské obyvatelstvo zkrácena na pouhou hodinu v týdnu (středu od 16 do 17 hodin). „Městský úřad již tehdy doporučoval „úplné vyloučení osob narijských z užívání městské veřejné knihovny“. Že se personál knihovny s tímto jako i s ostatními opatřeními neztotožnil, svědčí obvinění Zdeňka Vavříka z článku v časopise Arijský boj, ve kterém Vavřík vystoupil proti postupu městské rady v této otázce. (Horák, V.: Dějiny Okresní lidové knihovny v Pardubicích) I přes Vavříkovy protesty se pardubická knihovna musela podřídit vyhlášce, vydané městským úřadem 4. září 1941. Ta už výslovně a „v zájmu veřejném“ zakazovala „Židům přístup do všech veřejných knihoven (půjčoven knih) zdejšího správního obvodu, jakož i půjčování knih z těchto ústavů“ a stanovovala povinnost na viditelném místě u vchodu do knihovny umístit vývěsky ve znění: „Vstup a půjčování knih Židům úředně zakázány.““ (Okresní archiv města Pardubice, fond AM 1935-45, sign. M 660-662). Jindy se musel Vavřík bránit nařčení, že on sám je autorem denunciační-

ho článku, který v antisemitském plátku Arijský boj napadal představitele městské rady: „*Jak mě laskavě upozornil pan předseda městských úřadů pan JUDr. Karel Fabián, byl jsem osobami, které mi nejmenoval, obviněn z autorství článku, otištěného v posledním čísle periodického tiskopisu Arijský boj, článku, v němž je napadána městská rada, pan starosta města a pan JUDr. Karel Fabián ve své funkci přednosta městského úřadu. V zájmu své osobní cti a v zájmu svého zaměstnaneckého poměru k městské části Padubicům žádám zdvořile, aby se mnou bylo ihned zavedeno disciplinární řízení, které nechť toto obvinění, v němž vidím ohrožení své existence, do všech důsledků vysvětlí.*“ (archiv města Pardubice, fond AM 1935-45, sign. M 660-662, dopis datovaný 19. 2. 1941).

Vztahy mezi Vavříkem a zřizovatelem knihovny byly napjaté po celou dobu jeho působení v Pardubicích. Dochovalo se mnoho dopisů, které upozorňují na špatný stav knihovny nebo její nedostatečnou kapacitu. Vavříkovy podněty ovšem často narážely na lhostejnost představitelů města a jejich nechuť k provádění jakýchkoli změn. Složitou situaci knihovny vnímal při svých návštěvách i spisovatel Jaromír John: „*Kdo-pak by si vůbec i jen pomyslíl, že knihovnik tak velkého města, jako jsou Pardubice, musí tak často chodit křížovou cestou, v níž dvanáct zastavení je málo, docházet na všelijakou Kalvarii a nakonec trpělivě čekat na důstojné vybavení své knihovny a svého postavení. Ale! Spokojený knihovnik – žádný pořádný knihovnik!*“ (John, J.: Dopis básníku, kterého třeba vyslechnout. In: Vavřík, Z.: Poesie, 1942).

Přes nelehké poměry protektorátních let zažívala pardubická knihovna nebývalý rozmach. Hned po svém zvolení do funkce se Vavřík rozhodl přebudovat zastaralý výpůjční systém zavedením tzv. amerických polic (tedy volného výběru alespoň části knižního fondu). Informace, které získal během studijní cesty po knihovnách v Českých Budějovicích, Písku a Berouně, mu umožnily provést tolik potřebnou modernizaci fondů a přechod na systém prezenčního katalogu. „*Na podzim 1939 založil v knihovně hudební oddělení. Za jeho působení se pardubická knihovna vůbec podstatně rozšířila - do té doby měla vždy pouze jednoho pracovníka, za Vavříka postupně personálu přibývalo, na konci války už v knihovně pracovali čtyři lidé.*“ (Zlatohlávková, M.: Zdeněk Vavřík a

Jiří Pištora – dva spisovatelé v historii pardubické knihovny In: Sdružení knihoven České republiky, s. 295). Nenalou část finančních prostředků určených na provoz knihovny odčerpávalo fungování německého oddělení, které během války vzniklo z nařízení okupantů. Kvůli špatné finanční situaci se Vavřík rozhodl uspořádat divadelní představení, z jehož výtěžku zakoupili nové knihy (a bezděky tím napodobil svého otce, libhošťského učitele Aloise Vavříka, a jeho snahu rozšiřovat fondy spolkové knihovny Mojzíra díky tržbě ze vstupného, jež diváci za amatérská divadla zaplatili). Dne 26. listopadu 1940 odehráli členové Spolku divadelních ochotníků, se kterými Vavřík již od svého příchodu do Pardubic spolupracoval, veselohru místního spisovatele JUDr. Karla Krpaty Mistr ostrého meče. Historická hra z pardubického prostředí byla ve své době velice populární, dočkala se dokonce filmového zpracování pod názvem Počestné paní pardubické, a proto se dala předvídat vysoká návštěvnost. Rozvoj knihovny pokračoval zřízením zvláštního oddělení pro mládež, začátkem února 1941 byla otevřena první pobočka knihovny na Skřivánku, rok nato i letní čítárna v tehdejších Výstavních (nyní Tyršových) sadech pod pardubickým zámekem. O nevšedním projektu tzv. sadové knihovny, která k četbě pod širým nebem nabízela beletrii, časopisecké revue i sborníky, natočil krátkou relaci i filmový týdeník Aktualita, reportáž přinesl i Pražský ilustrovaný zpravodaj. Všechny tyto změny měly zásluhu na podstatném zvýšení úrovně a oblíbenosti knihovny, která měla za Vavříkova nástupu 372 zapsaných čtenářů (1% obyvatel města), za dva roky poté už 3063, tj. asi osmkrát více.

V roce 1939 byl Zdeněk Vavřík zvolen členem ústředí Svazu českých knihovníků a v roce 1940 organizoval v Pardubicích 14. sjezd knihovníků (náhradou za zrušený sjezd v Opavě). Tento sjezd, konaný ve dnech 29. a 30. června 1940, se stal významnou pardubickou kulturní událostí, zvláště pro jeho spojení s oslavou 600. výročí povýšení Pardubic na město. Setkání se zúčastnilo dvašedesát knihovníků z osmačtyřiceti měst celého protektorátu, řada z nich také vystoupila se svými referáty, které byly publikovány ve sborníku České veřejné knihovny 1940.

Dalším výrazem Vavříkových kulturně organizačních snah se během války staly pravidelné besedy s českými spisovateli a umělci, které

knihovnik organizoval pod záštitou Městského osvětového sboru. „*Táta začal v Pardubicích dělat jednu věc, kterou pokládal za velice důležitou,*“ vzpomíná Vavříkův syn Pavel, „*začal tam zvat lidi ze svého okruhu známých k besedám. Protože jaksi cítil, že je potřeba posilovat v těchto časech tu českou myšlenku, zejména českou literaturu. Zval české umělce, kteří si povídali s lidmi, předčítali ze svých věcí a mělo to pravidelně obrovský úspěch.*“ Dochovaná korespondence ukazuje, že se Vavřík intenzivně stýkal s předními představiteli české kultury. Jeho pozvání do Pardubic přijali například básníci Vilém Závada, Jaroslav Seifert a František Halas nebo spisovatelé Jaromír John či František Kožík. Na vystoupení lingvisty Františka Jílka-Oberpfalcera, který promluvil o „*Milém a milostném jazyku Komenského*“, vzpomínal ještě po letech: „*jenže najednou (Jílek-Oberpfalcer – poznámka P. H.) povídá tím svým profesorským hlasem, ani brva se mu nepohne, (rádce-zrádce, ochránce-okrádce, vrchnost-prchlost), vůdce-svůdce, vteřina, dvě, tři vteřiny bezedného ticha, až teď je přeruší krátké zarachocení sedmdesáti lidí a hluboký výdech*“ a chápavý potlesk posluchačů v přednáškovém sále hotelu Veselka. (Vavřík, Z. Jubilant se dvěma jména. In: Literární noviny 1960, č. 3). K pardubické přednášce Jana Drdy se váže i další vzpomínka Vavříkova syna Pavla: „*Za protektorátu se v Pardubicích schovával jeden z těch výsadkářů, kteří později provedli atentát na Reinharda Hendricha, Josef Valčík. (...) Byl zaměstnán jako číšník v baru u pana hoteliéra Košťála. Schoval se tam. A v určité vrstvě lidí v Pardubicích se o tom všeobecně vědělo a táta mezi tu skupinu lidí patřil. A stalo se, že měl v Pardubicích na jedné z besed Jan Drdu a Jan Drda vždycky inklinoval k tomu, aby se něčeho napil. Pil s chutí a rád a s potěšením a uměl to. Takže po té besedě vzal Jan Drdu dolů do vinárny hotelu Veselka, který patřil panu Košťálovi. Šli na skleničku, ale tam se Drdy chopili místní občané nadšení z jeho besedy. Začalo se nalévat, nalévat, a když se začalo nalévat a popíjet, tak Jan Drda byl k neudržení, byl problém ho dostat odtamtud domů na pozdní večeři a ulehnutí. A táta tam postával u barového pultu trochu nervózní, protože se to vyvíjelo jinak, než předpokládal, a do toho za ním přišel jeden člověk, o kterém věděl, že je to příslušník gestapa, a řekl mu: „Pane knihovníku, vy byste měl jít domů. Tady pro Vás není zdravé ovzduší.“ A táta věděl, že v tom baru pracuje ten výsadkář. Takže druhý den volal lidem z jeho*

okruhu, (...) kteří jej schovávali a zásobovali a oni mu říkali: „Toho gestapáka si nevěšmej, Zdeňku. To je – řekněme – „Hans“, toho my plátíme, díky němu jsme už zachránili spoustu lidí, protože je mělo gestapo zatknout a on nám řekl nebo zavolal a my jsme je včas schovali. To je v pořádku.“ A pár dnů nato tenhleten „Hans“ velel komandu, které všechny ty lidi posbíralo a všichni byli na Zámečku v Pardubicích postříleni. (...) Všichni ti lidi prostě přišli o život. A táta z toho vyvázl nějak, aniž by ho gestapo příliš obtěžovalo. Ale ta skupina lidí kolem heydrichiády patřila do našeho okruhu, znali jsme je téměř všechny osobně.“ Série besed a přednášek významných spisovatelů, které za války v Pardubicích pořádal, byla pro Vavříka jednou z cest, jak místní obyvatele morálně podpořit a posílit jejich sounáležitost s českou kulturou. Společenský život ve městě totiž výrazně ovlivňoval fakt, že se Pardubice staly sídlem tajné státní policie, německé vojenské posádky, četnictva, kriminální policie a policejního praporu. V blízkosti pardubického Zámečku, tzv. Larischovy vily, docházelo k popravám skutečných i domnělých členů odbojového hnutí včetně obyvatel nacisty vyhlazené osady Ležáky nebo pardubických občanů, kteří měli spolupracovat se členy parašutistického výsadku Silver A. Na další zkušenosti s představiteli tehdejší moci vzpomínal Pavel Vavřík, jemuž otec vyprávěl, „jak si ho pozvali na gestapo v Pardubicích k výslechu. Říkal, že jeho nejtěžší zážitek, který v životě měl, byla návštěva úřadovny gestapa. Šel tam a nikdo tam nebyl, jen prázdná chodba, zamřížovaná, mříž s dálkovým ovládním. Mříž se před ním otevřela, on prošel a za ním ta mříž zajela a zaklapla. Říkal, že v tom okamžiku měl co dělat, aby se nepodělal. Táta se pak dostal do problémů s gestapem ještě jednou, protože nějak večer přišel do knihovny a zjistil, že jedna z úřednic tam na psacím stroji píše protiněmecké letáky, takže ji s tím vyhodil, protože už si uvědomoval, že není problém podle druhu písma najít psací stroj, na kterém se to dělalo.“ Do velkých problémů se Vavřík mohl dostat i kvůli úřednicí městské knihovny Jarmile Pithartové, která byla jako chorobná udavačka a konfidentka gestapa v poválečném procesu odsouzena k smrti (bylo shledáno, že nese vinu na smrti šesti osob a ztráty svobody více lidí). Do svého zatčení v listopadu 1942 pracovala Pithartová v městské knihovně, kam za ní často docházeli lidé německé národnosti, úředníci oberlandrátu i příslušníci gestapa. U soudu, který se roku 1946

snažil rozplést nepřehlednou síť intrik této pravděpodobně duševně nemocné ženy, vypovídal i Zdeněk Vavřík. Pithartovou podezřívával z toho, že krade peníze z knihovnické pokladny, a proto se jí snažil usvědčit. Konfidentka Pithartová začala Vavříka očerňovat a šířit pomluvy, že knihovník odcizuje nepřátelskou literaturu, deponovanou ve skladišti. Podle další svědkyně dokonce vyhrožovala, „*že chce udat celou knihovnu i pana Vavříka, protože půjčovali okupanty zakázané knižky.*“ (Vostatek, M.: Tragická postava Jarmily Pithartové. In: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 29. roč., s. 147) Zdá se, že i v tomto případě unikl Vavřík pozornosti německé policie pouze o vlásek.

Potřebu kontaktu a komunikace se čtenáři knihovny sledoval i další „projekt“, u jehož zrodu stál. V dubnu 1940 předložil Vavřík společně s kolegou Bohumilem Vydrou návrh na vydávání časopisu pro orientaci čtenáře v knižních a kulturních novinkách valné hromadě Ústředního spolku československých knihovníků. „*Situace v době protektorátu však neumožňovala realizaci nápadu v takovém měřítku, jak si autor představoval. Vavřík se proto rozhodl vydávat leták sám a to pouze pro potřeby pardubické knihovny a obyvatel města.*“ (Nádvorníková, Z.: Působení Zdeňka Vavříka v Pardubicích, s. 17). V listopadu 1940 vytváří první číslo časopisu **Knihovníkův zápisník**, který nese podtitul „Leták Městské knihovny v Pardubicích“.

Časopis měl být určen především čtenářům, měl je seznamovat s otázkami knihovnictví, informovat o knižních událostech, novinkách atp. Knihovníkův zápisník však brzy přerostl rámec knihovnické problematiky a podával přehled o celém kulturním dění v Pardubicích. Články, jejichž autorem byl převážně Zdeněk Vavřík, byly psány formou přímého rozhovoru se čtenářem a měly polemicko-útočný ráz. „*Zdeňku Vavříkovi se v tomto letáku podařilo výstižně vyjádřit vlastní pojetí kulturně-osvětové práce, knihovnictví a jejich vzájemného vztahu,*“ soudí Jana Šauerová. (Šauerová, J.: Kulturní pracovník Zdeněk Vavřík jako knihovník a osvětový spisovatel, s. 36). Časopis vyvolal velký ohlas v tehdejším českém knihovnickém světě, vysoce jej hodnotily celostátní noviny jako např. Národní práce, Lidové noviny nebo Česká osvěta. „*Vavřík svým zápisníkem vytvořil nový typ výchovného a propagačního prostředku v našem veřejném knihovnictví. Jeho pokus, smělý pojetím i*

rozsahem, se zdařil. Přáli bychom si, aby i jiné městské knihovny vydávaly podobné tribuny, které by tak poutavě i působivě mluvily ke čtenářské obci,“ referuje redaktor časopisu Brázda (Hrdlička, R.: Knihovníkův zápisník, Brázda 1941, č. 9). Leták vycházel nepravidelně u pardubického tiskaře Vlastimila Vokolka až do roku 1942, kdy po vydání pátého čísla zanikl z finančních důvodů. Jeho existence totiž příliš závisela na úřednících pardubického oberlandrátu, který rozhodnutími o přidělu tiskového papíru vydávání českých periodik omezoval.

Ještě během okupace Vavřík všechna vydaná čísla přepracoval, vypustil regionální záležitosti, hlouběji rozpracoval otázky knihovnictví a upravil Knihovníkův zápisník do knižní podoby. Kniha vyšla v pražském nakladatelství Viléma Šmidta roku 1946 a je připsána památce spisovatele a knihovníka Jiřího Mahena. Právě Mahen se stává Vavříkovi jakýmsi „programem“ veřejného knihovnictví, v prologu knihy se hlásí k osobnosti tohoto „nejkrásnějšího dobrodruha“ a jeho pojetí knihovnické práce: „...Mahen byl svým způsobem dobrodruh, pouštěl se po všech řekách a po všech mořích, a vždycky učinil ještě objev i tam, kde jiní už nic neviděli.

Nejkrásnější dobrodruh...

Myslím, že pro kulturního člověka, tedy pro člověka, jenž kulturu ne pouze přijímá, ale svým způsobem i rozmnožuje, nemůže být nad takovou dobrodružnost nic lepšího.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s.10). Vavřík byl ostatně často s Mahenem srovnáván jako jemu nejbližší stojící hlasatel „hořícího“ knihovnictví, převzal od něj základní profesní přesvědčení: Knihovnictví je především práce se čtenářem! Tvrdí: „Pro dobrého knihovníka je jeho knihovna jedině odrazištěm, východištěm na cestu za lidmi, za jejich čtenářskými a vůbec kulturními zálibami, za hledáním možností, jak ty záliby svést na pěšiny, vedoucí k hodnotě, ale pořád a pořád za lidmi a za lidmi a za lidmi, protože ti jsou vedle knih druhou základní složkou praktického veřejného knihovnictví. Nakupovat knihy a katalogizovat je, to lze i v mrtvé knihovně, ale mrtvá knihovna, knihovna bez čtenářů, to je žádná knihovna.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 12). Obsah Knihovníkova zápisníku jen dokládá, že se Vavřík stal jedním z nejvýraznějších zástupců neoficiální knihovnické školy, kterou Mahen během první republiky v Československu vytvořil.

Knihovníkův zápisník

Leták Městské knihovny v Pardubicích. Listopad 1940.

170

Sloužit, neposluhovat.

Nevědouce o sobě, shodli jsme se před léty s E. F. Burianem, když jsme chtěli, on ve svém divadle, já ve své knihovně, zavěsit nade dveře nápis hesla, které by nejlépe vystihovalo smysl naší práce. On tehdy napsal o jevištní práci to, co já jsem pro práci knihovnickou stylisoval takto: *Knihovna slouží, ale neposluhuje*. Domnívám se, myslím, právem, že v těchto čtyřech slovech je celá podstata smyslu a poslání veřejného knihovnictví. A chtěl bych vám, čtenáři, říci o tom několik slov.

Již déle nežli dvacet let chodíte do své městské knihovny, organisované na zákonitém podkladě. Měli-li jste veřejnou knihovnu již dříve, byla buď spolková a přístupná jedině členům spolku, nebo sice veřejná, ale její podpora obcí byla závislá na obecních otcích a jejich smyslu pro potřeby osvětového života. Od roku 1919 se postavení veřejných knihoven zlepšilo řádnou zákonitou úpravou, nařizující, že každá obec musí zřídit knihovnu, slušně ji vybavit a pamatovat na ni ve svém řádném rozpočtu. Tim se, přirozeně, zlepšila také vaše možnost opatřovat si knihy ze skladů veřejných knihoven. Tak je řádně zákonitě organisované veřejné knihovnictví institucí nejen kulturní, prostředkující dobrou četbu, ale i sociální, když tu četbu umožňuje lidem, kteří by si nemohli koupit tolik knih, kolik jich touží přečíst. A tak, i když si uvědomíme nedostatky svého zákona o veřejných knihovnách, nemůžeme neuznat velkou zásluhu tehdejších zákonodárců, zaslouživších se o to, že naše země mají snad nejhustší síť veřejných knihoven v Evropě.

myslím, že z řádků, které jste si přečetli, je dostatečně patrná i služba veřejných knihoven: slouží kulturně tím, že šíří kni-

V deseti kapitolách knižního Knižníka zapisníku postupuje Zdeněk Vavřík systematicky od obecného pojmu knihovnictví k jeho jednotlivým úsekům. Vřazuje knihovnictví do struktury českého osvětového života, zabývá se otázkami kulturního regionalismu: „*Také se domnívám, že příliš mnoho lidí si zaměňuje regionalismus s okresností. Čili: co v celku českého písemnictví (malířství aj.) nebylo by nic nebo skoro nic, vrhne se na pěstování krajové či kmenové svéráznosti, tluče se do prsou a mluví o regionalismu. Někdy si též takové literární Nic plete krajové písemnictví s překládáním svých špatných výrobků do nářečí, a láteří pak v místním tisku na zlou Prahu, která ve své bohorovnosti nechce uznat jeho veliký talent jenom proto, že „obětavě slouží svému kraji.“ Stává se také, že i organizace našeho regionalismu přiskočí, aby utlačovaného místního genia vyzvedla na svůj štít. Doklady? Jenom si povšimněte kulturních rubrik našeho venkovského tisku! Kolik velkých umělců, o nichž jste nikdy neslyšeli a nikdy neuslyšíte, tam příliš ochotní referenti věncí bobkovým listem!*“ (Vavřík, Z.: Knižníkův zapisník, s. 17-18). Ironicky kousavým a čtivým jazykem hovoří Vavřík o otázkách, které jako „slezský básník“, nejednou častovaný kritikou z pražského kulturního „centra“, na vlastní kůži znal. Varuje před oceňováním umělecké prostřednosti ve jménu místního patriotismu, a když skutečný regionalismus definuje jako „organizování hodnot“, převádí své teoretické úvahy do každodenní knihovnické praxe: „*Každá knihovna může a má sloužit poznání svého kraje, a to způsobem nad jiné přirozeným a samozřejmým. Myslím na záměrné shromažďování literatury z kraje a o kraji, záměrné, ale nikoli hnidopišsky za každou cenu shánějící kdejakou zbytečnou brožurku, omílající po sté a prvé nějakou starou pravdičku o chovu dobytka či podobně. V shromažďování krajinské literatury musí tu vládnout míra, daná úkolem veřejné knihovny, daná její velikostí, jejími prostředky a potřebami jejich čtenářů.*“ (Vavřík, Z.: Knižníkův zapisník, s. 18-19). Stejně jako u jiných otázek veřejného knihovnictví je i v případě kulturního regionalismu Vavříkovi první i poslední instancí osobnost knihovníka. Právě na něm bude záležet, jak výzvy kulturního regionalismu knihovna naplní. „*Myslím tu zvláště na jeho postup při opatřování potřebných knih, na vážení jejich významu, a ovšem v neposlední řadě na obratnost, s jakou své čtenáře povede k jejich četbě.*“ (Vavřík, Z.: Knižníkův zapisník, s. 19).

Ve třetí a čtvrté kapitole popisuje organizaci českého lidového knihovnictví, cituje příslušné pasáže knihovnického zákona, interpretuje je a srovnává s vlastními zkušenostmi. Při té příležitosti se zamýšlí nad nezbytnými schopnostmi kvalitního knihovníka: „*Přál bych proto každému knihovníkovi, aby obstál sám před sebou, až si řekne: Mohu být dobrým knihovníkem? Vyznám se dobře ve správě knihovny? Vyznám se dobře v písemnictví, abych dovedl poradit? Vyznám se dobře v lidech, abych věděl, jakou knihu jim podat? A nemůže-li na tyto tři otázky s klidným svědomím odpovědět Ano, dokáže svůj pěkný vztah ke knihovně nejlépe tím, že ustoupí schopnějšímu.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 20). Zodpovědnost knihovnické práce Vavřík spojuje také se sebevědomým nárokováním zákonného finančního ohodnocení: „*Druhé, co by knihovníci měli uvážit, to je zásada odměny. Žádat odměnu nebo nežádat? Na to může být jediná odpověď: Tam, kde je to jenom trochu možné, odměnu žádat.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 23). Odměna za knihovnickou práci byla zejména u venkovských knihoven natolik malá, že „*se pak ani nedá mluvit o odměně, to je jenom jakýsi uznávací poplatek, kterým se dokumentuje, že obecní správa chápe, že osvětová práce je také – práce.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 24). Dále se zaměřuje na knihu jako materiál knihovnickovy administrativní práce, popisuje zákonný vztah mezi knihovnami a jejich zřizovateli, práva a povinnosti knihovní rady, informuje o možnostech správného nákupu, metodách katalogizace knih (přírůstkové, místní, jmenné a příruční seznamy) a následného statistického zpracování chodu knihovny. V souvislosti s výkladem pasáže vládního nařízení, které do veřejných obecních knihoven zakazuje zařazování knih „*umělecky i obsahově bezcenných*“, se na stránkách Knihovníkovy zápisníku poprvé zabývá i otázkou tzv. hodnotné četby. „*To je kapitola choulostivější, protože ví-li každý průměrný čtenář, co jsou to díla všenárodního významu a hodnotné práce naučné, bude mnohdy i zkušený knihovník na rozpacích, jak poznat knihu umělecky i obsahově bezcennou.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 33).

V šesté kapitole se obsírně věnuje práci se čtenářem (tj. „*tomu nejchoulostivějšímu v knihovnictví*“) a jeho výchově ke kvalitnější četbě. Možnosti získávání čtenáře vidí Vavřík v oblasti propagace knihovny: „*Využívejte soustavně služeb obecní tabule pro vyhlášky, místního roz-*

hlasu nebo místního hlasatele pouličního. Máte-li v obci nebo kraji noviny, jistě vám rády pomohou. Jste učitelem? Školní děti, poučíte-li je správně, mohou pro známost vaší knihovny udělat nesmírně mnoho. (...) Udělejte si z okna knihovny výkladní skříň nových knih. Může-li vám knihkupec opatřit knižní obálky navíc, proč byste si nemohli pořídit plochou zasklenou a označenou skříňku, a proč byste ji, vyplněnou těmi obálkami na lepence nebo na napodobených knihách, nemohli zavěsit v předšíní biografu?“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 55). Psychologii čtenáře věnoval v knize samostatný oddíl, zdůraznil přitom, že čtenářské psychologii se lze naučit pouze z knihovnické praxe. Vlastními zkušenostmi doložil nutnost individuálního postupu při práci se čtenáři: „Není čtenářské psychologie jako nauky, která by obsáhla všechno, co je potřebné pro váš poměr ke čtenáři. Není jí, protože není čtenářstva. Jsou jednotliví čtenáři, ale žádná knihovna na světě se nemůže pochlubit tím, že by její čtenářští členové tvořili jednotný kolektiv, na který by se mohla uniformně aplikovat jakási čtenářská psychologie.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 57). Za jeden z hlavních požadavků veřejného knihovnictví pokládal znalost lidí a takt v jednání s nimi. „A knihovnické kursy a knihovnické školy nebudou do té doby zcela dokonalé, dokud nezařadí do svých osnov praktické knihovnické lidoznalství. Jedna babka – čtenářka dokáže v takové učebné hodině víc než celá učebnice psychologie. Knihovnická věda nesmí být v tomto ohledu ze slov, ale z živých lidí.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 60). S otázkou čtenářské psychologie Vavřík přímo spojoval problematiku výchovy čtenářů, kterou rozuměl „snahu o nejvyšší dosažitelnou čtenářskou úroveň“. V procesu takové výchovy čtenářů k hodnotnější četbě radil Vavřík nespěchat a nevnucovat za každou cenu literaturu vysokých kvalit. „Vnučenou knihu si čtenář odnese, ale doma ji zaručeně nebude číst. Vám ovšem řekne, že ji četl a že se mu líbila – a v tom okamžiku jste ztroskotali. Budete-li mu věřit a dávat mu postupně knihy lepší a lepší, ztratíte milého čtenáře – nečtenáře za pár neděl navždycky.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 62).

V sedmé kapitole knižního vydání Knihovníkova zápisníku se Vavřík pozastavil nad brakovou literaturou a široce rozebral otázku tzv. ženské četby, kterou označil za „jednu z největších bolestí, na které knihovník narazí při své praxi.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 67).

V úvodu se zamýšlí nad příčinami masové obliby „románů pro ženy“. Označil za ni touhu po hledání umělých rájů, a „ženskou“ četbu proto vnímal jako problém nejen čtenářský, ale i sociální a především mravní. Jakékoli mentorování je však Vavříkovi vzdálené: *„Zveličovat nebezpečnost mužských i ženských brakových knížek nemíním, ale ani zmenšovat bych ji nechtěl, protože tu opravdu je. A je jí, opakuji, více v braku pro dívky, než v krvácích pro mládence. Neboť k tomu aby člověk po přečtení několika sešitů cowboyských či loupežnických románů šel a vyloupil Živnostenskou banku nebo uspořádal vítěznou přestřelku v saloonu automatu Koruna, je třeba určitých a velmi jednoznačných předpokladů. Čeho však je třeba k tomu, aby prostoduše uvažující děvče začalo po četbě „ženských“ románek opravdu čekat na svého prince v neslyšně jezdicím dvousedadlovém a stříbřitě šedivém osmiválci? Jen toho, aby toužilo po opuštění svého sociálně nevalného prostředí. A které prostoduše uvažující děvče by takové touhy nemělo, zejména když si ji ještě přikrmuje stránkami nasládlých receptů pro bohaté vdavky snadno a rychle?“* (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 65). I přes značnou dávku nadsázky a břitké ironie vnímá neblahé důsledky „ženské četby“ jako velký problém. Úkolem veřejného knihovnictví je podle Vavříka odmítnutí takovéto „mravně závadné“ produkce a postupné vedení čtenářek ke kvalitnější četbě.

Osmou kapitolu zasvětil problematice literatury pro děti a mládež. Společně s Arne Novákem zde sdílel přesvědčení, že *„jedině hodnotná, umělecky hodnotná kniha má právo na označení dobré knihy pro mládež“* (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 76), a praktickými radami pomohl kolegům nalézt a rozlišit kvalitní tituly v literatuře tohoto zaměření. V souvislosti s touto otázkou vyzdvihl zejména objektivnost studie Bedřicha Fučíka O knihu pro mládež, kterou se dle Vavříka *„začíná historie moderní dětské literatury“* a kde Fučík *„uměl na málo stránkách – a tedy účinně – říci, co se do té doby snad jen tušilo, nebo co bylo rozdrobeno v měďáčky zapadlých vět“* a tím *„svět dětského písemnictví objevil.“* (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 74, 75). Dosavadní praxi veřejného knihovnictví Vavřík vyčítá nedostatek pozornosti, který literatuře pro děti a mládež věnuje, radí knihovníkům s výběrem vhodných titulů a připojuje i zajímavé tipy na práci s dětskými čtenáři: *„A zejména hleďte k tomu, aby děti měly ve vaší knihovně vlastní, vyhrazené úřední*

hodiny. A kdyby to byla pouhá půlhodina týdně! Považuji to za velmi důležité. Děti budou mít pocit, že si jich vážíte (ale vážte si jich doopravdy!), že jsou v knihovně tak trochu samostatnými pány, vy pak jediné takto získáte možnost výchovné kontroly jejich četby. Jedině tehdy, když se jim budete moci plně věnovat, můžete jejich četbu řídit.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 80, 81). Knihovníkovým úkolem je také obracet pozornost mladých čtenářů zpět ke knize, neboť záplava populárních „morzakorových“ (ze slov „mor za korunu“) sešitů způsobila, že k tradiční tištěné knize ztratili úctu. Mezi literárními žánry, které Vavřík doporučuje jako vhodnou četbu pro děti, se v závislosti na věku čtenářů objevují pohádky, dobrodružná literatura (zde se opět důvtipně zamýšlí nad jejími druhy a uměleckými hodnotami), později historická a realistická próza. Sarkasticky pojal kapitolu o mizejícím vztahu tehdejší mládeže k poezii. „Kdo se jí může divit?“, ptá se Vavřík útočně. „A diví-li se kdo, pak to činí neprávem, protože té mládeži po dlouhá léta vtoukáme – chtěj nechtěj – do hlavy, že poesie vypadá takto: Medvídek Puk pokukuje, - kam se Zuzka připravuje, - v kabátek se jarní strojí – před zrcadlem dlouho stojí. – A pak za packu ho vzala, - ze světlice pospíchala. – Kam jdem, Zuzko, naznač trochu! – Nic se neptej, milý kmochu. – Tak přiběhli do háječka, - dýchla na ně fialička. – Zuzka se jí poklonila, - jak by vzácnou paní byla. – Medvídkovi srdce buší, - velkou radost z toho tuší. – Zuzka říká: Ted' už víš, - že je jaro. Rozumíš? A to je, prosím, ta bédná rýmovačka ještě z lepších ukázek novodobé české „poesie“ pro děti, z těch horších se vám ani neodvážím citovat, ale našli byste jich dost a dost v jednom dětském časopise, který se na ně specializoval. Jmenovat nebudu, beztoho je to jméno pro psa. Já nevím, snad se na poezii dívám jako na cosi, řekněme, vznešenějšího, ale povězte sami, zaslouží si naše děti, aby se jim za poezii vydávalo takové nechutné štrikování krátkých řádků, zakončených čímsi, co se tváří jako rým? (...) Řeknu vám upřímně, že já, když mne můj chlapec požádá, abych mu nějaké ty verše pod obrázky v „jeho“ novinách přečetl, mám pocit ani ne odporu, jako spíše studu. Přičichl jsem dosti důkladně k básnickému řemeslu, abych se musel stydět za lidi, kteří se domnívají, že pro děti je každé rýmované neřádstvo dosti dobré.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 85). Kritickému rozhorlení nad úroveň poezie i prózy, určené dětem a dospívajícím, se Vavřík neubrání ani v pozdějších letech, kdy se

jako redaktor Literárních novin stane jedním z předních českých recenzentů literatury pro mládež.

V další kapitole zápisníku se zabývá obecnými literárními otázkami, před jejichž řešení bývá knihovník postaven. Ve sporu mezi příznivci klasické a milovníky soudobé literatury prosazuje potřeby „živé“ knihovny, ale současně varuje před tím, aby při doplňování fondů knihovnicki nepodléhali módním trendům a „dýchavičně neběhali za každou knižní novinkou“. Míru srozumitelnosti knihy odmítá spojovat s dobou jejího vzniku (a jako přesvědčivý argument uvádí díla autorů 19. stol., např. Otokara Březiny, K. H. Máchy nebo Julia Zeyera, jejichž tvorba je i pro dnešní čtenáře jen obtížně přístupná). Vyslovuje požadavek na důkladné poznání a všestranné literární vzdělání čtenářů: „*Nemůžete tomu novému dokonale rozumět, neznáte-li to staré. Kdo se tetelí nad knížkou feuilletonů autora Zahradníkovy roku, neznaje feuilletonů Nerudových, je pouhý snob. Kdo je nadšen Halasovou Tváří, neznaje Nerudova Hřbitovního kvítí, je pouhý snob. Kdo považuje za knížku knížek Horovy Máchovské variace znaje pouze školsky Máj, je pouhý snob.*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 89). Kromě nesrozumitelnosti vytýkají staromilci modernímu umění také nedostatek vlasteneckého cítění. V této souvislosti Vavřík naráží na aktuální literární dění a koneckonců i na svou vlastní básnickou tvorbu z okupačních let, ve které se vyznává ze vztahu k rodné zemi: „*Nemýlím se, řeknu-li, že jistě i mezi vámi jsou takoví, kteří v nedávných teprve časech najednou si ozřejmili, jak vroucně s jakou horoucností milují svoji, milují naši vlast básníci, o nichž byla panovala falešná víra, že lásky k vlasti ani nejsou schopni. To je zase taková zajímavá věc – ale nic ji nezmění. Prohlédli jsme a jasně pochopili, jak přemnoho a někdy všechno znamená pro básníka bolest, jak bolest dovedla otevřít tolik pramenů lásky nejspánilejší, že jsme to ani nedoufali, že jsme to nikdy nečekali, že jsme to snad ani dříve nevěřili.*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 91). Významný prostor věnuje i problematice tzv. lidové četby a široké oblibě dobrodružné literatury, jež se dle Vavříka „*vaří ze dvou barev, černé a bílé. Na té černé bývá sveřepý rancher, okrádající své sousedy o jejich stáda a usilující o jejich dcery nebo zákonité manželky; k němu přistupuje jeho několik pomocníků, obyčejně předáků na jeho ranchi. A na té bílé nutně musí být jedna sličná blondýnka a mladý muž (obyčejně omylem považovaný za psance*

nebo jinak podezřelý), jehož rty se spojí s jejími v posledním řádku románu k prvnímu čistému polibku a jehož ruce dovedou bleskurychle sjet k pažbám pistolí, střelajících zásadně od boků.“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 95). Přes zjevnou ironii, kterou vůči pokleslé dobrodružné literatuře chová, se Vavřík staví proti odstranění podobného čtení z veřejných knihoven a hájí potřebu pestrosti knihovnické nabídky. Obává se toho, že by čtenář hledal svou oblíbenou (třebaže triviální) četbu jinde než ve veřejné knihovně a nabádá: „*Nedělejme z knihoven pečlivě uzavřené alabastrové věže drahých vůní, nebojme se do nich zanést i charakteristický pach pánů cowboyů ze Západu. Mají na své místo dobré právo, nevyhánějme je za dveře.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 96). Vždyť existence čtenářů, kteří si v knihovnách vypůjčují nekvalitní dobrodružnou literaturu, poskytuje knihovníkovi to největší potěšení: pohled na to, jak se pod jeho vlivem stávají ze špatných čtenářů čtenáři lepší. Dalším tematickým okruhem Vavříkových úvah se stal ve své době velice vyhledávaný žánr tzv. venkovského románu. Vavřík vysvětluje rozdíly mezi klasickou venkovskou prózou a romány ruralistickými, přičemž pokládá za pikantní, že „*vpravdě nejlepšími ruralisty jsou právě ti romanopisci, kteří o ten literární titul zrovna příliš nestojí.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 97). Za trvalé hodnoty venkovské literatury pokládá především dílo svého gymnaziálního učitele, „básníka slezské vesnice“ Vojtěcha Martínka. O poznání menší zájem lidových čtenářů vzbuzovala česká historická próza. Z autorů starší generace se proti osvědčenému Aloisi Jiráskovi staví na stranu „neprávem čtenáři opomíjeného velikého básníka“ Zikmunda Wintra a mezi literárními biografiemi si namísto současných titulů nejvíce cení Drašara Terézy Novákové. „*Od jeho vydání nevyšel u nás, tuším, druhý, aby mohl být právem oceněn jako dokonalé umělecké dílo,*“ přesvědčuje své čtenáře. (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 101). V úvahách o literárním humoru vytýká českému písemnictví „šosáckou prostřednost“, která si libuje v pěstování krotkých anekdot a přízemního slovního vtipu. Z českých humoristů to byli jen Karel Havlíček Borovský a Jan Neruda, kteří pochopili, že „*pravý humor je vlastně cosi obludného*“, a kteří se dokázali nezaleknout „*právě těch gargantuovských dimensí, značících pravost skutečného humoru.*“ (Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník, s. 102). Výstižnou interpretační zkratkou vřazuje do kontextu světové lite-

ratury i dílo Jaroslava Haška: „*Byla řeč o gargantuovských rozměrech pravého humoru. Český literární smích dosáhl jich dílem Jaroslava Haška o dobrém vojákově Švejtkovi, dílem, které jasně prokazuje, že v základech skutečného humoru je vlastně tragično. Najdete je u kořenů Gogolova Revizora právě tak jako u kořenů Osudů dobrého vojáka Švejka za světové války, v nichž přece nejde o jakéhosi obchodníka se psy, ale o tragédii organizovaného vraždění. Odpůrcům Haškova díla jaksi ušlo, jak mnoho má ta jeho fraška společného s černými a rudými vidinami Posledních dnů lidstva Karla Krause.*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 102, 103). V úvahách o kořenech „problému“, zvaného český literární humor, dospívá k obecnějším historicko-společenským závěrům: „*I zdá se, že jsme nikdy neměli čas se pořádně rozesmát. Sotva jsme začínali nabírat dechu, abychom se od plic zasmáli, už nám jej zrazil nějaký žduchanec. A tak se jenom usmíváme a nemůžeme pochopit, že jinde se smějí z plna hrdla.*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 103). Konec předposlední kapitoly věnoval Vavřík otázce, jakou úlohu by v rámci veřejného knihovnictví měla sehrávat literatura naučná.

V samotném závěru knižního vydání Knihovnickova zápisníku zhodnotil aktuální stav knihovnictví v Československu, vyslovil některé požadavky na jeho zlepšení a znovu vyzdvihl Mahenovo pojetí knihovnictví. Knihovnickou práci svorně pokládali za životní poslání skutečného knihovníka: „*Knihovnictví, máme-li si dobře rozumět, není totiž úřad nebo povolání či zaměstnání, knihovnictví je poslání. A věřte mi, prosím, že pravím-li to, neříkám to jen tak zbůhdarma, jak se někdy říkají veliká slova. Knihovnictví ke svým vztahem ke knize na jedné straně a k živému čtenáři na straně druhé, se svým neustálým stykem s těmi lidskými city, které znamenají potřebu poesie (každá četba knih je znamením čtenářovy touhy po poesii!), to nemůže být pouhým řemeslem, má-li zůstat knihovnictvím.*“ (Vavřík, Z.: Knihovnickův zápisník, s. 22).

Knihovnickův zápisník je knihou zkušeností a nápadů, obracející se zejména k odborné veřejnosti. Jeho nenucený esejistický styl, jímž humorně a srozumitelně přibližuje postřehy z každodenní knihovnické praxe, však může zaujmout i čtenáře „neknihovníky“. **Časopisecká i knižní podoba Knihovnickova zápisníku je pokládána za nejtrvalejší přínos Zdeňka Vavříka do historie českého veřejného knihovnictví.**

Zdeněk Vavřík

**KNIHOVNÍKŮV
ZÁPISNÍK**

RUKOVĚŤ MILOVNÍKA KNIH III.

NAKLADATELSTVÍ V. ŠMIDT, PRAHA, 1946

*Titulní stránka knižního vydání Knihovníkova zápisníku
(nakladatelství V. Šmidt, Praha, 1946)*

V létě roku 1943 pověřil František Halas jako zástupce Národního revolučního výboru spisovatelů Zdeňka Vavříka, aby se ujal přípravy reorganizace českého knihovnictví. O podobu knihovnického zákona z r. 1919 se v odborné veřejnosti vedly dlouhodobé spory. Sám Vavřík věnoval rozboru jeho ustanovení nemálo prostoru i na stránkách Knihovníkova zápisníku. Nutnost vytvoření nového zákona v poválečné společnosti byla naprosto zřejmá.

Do náročného úkolu se Vavřík pustil s východočeskými knihovníky, zejména s královéhradeckým Jiřím Vaňkem nebo kutnohorským Jaromírem Singlem, a pražskými odborníky dr. Jaroslavem Drtinou a Josefem Zikou. Přestože byl Vavřík na podzim roku 1943 totálně nasazen v továrně na výbušniny Explosia Semtín, pokračovali s kolegy v přípravných pracích, organizovali pracovní schůzky a vedli čilou korespondenci. V Explosii se Vavříkovi podařilo dosáhnout toho, že byl zaměstnán jako vedoucí odborné knihovny, která čítala asi dvě stovky svazků.

Získal tak množství volného času, kdy se zabýval vlastní literární tvorbou a přípravou poválečné reformy českého knihovnictví. „*Byl to zejména přítel Zdeněk Vavřík, který ve svých četných dopisech burcoval k práci, k přípravě plánů příští reorganizace veřejného knihovnictví,*“ vzpomíná jeho kolega Antonín Roubínek. „*Projevované myšlenky a názory nabývaly den ze dne hutnější a jasnější formy, že už nebylo dost vhodné svěřovat je papíru. Bylo přikročeno ke schůzkám, na nichž byly načrtnuty a prvně vysloveny základní a zásadní požadavky, jež byly později doplněny a rozvedeny písemnými návrhy dalších spolupracovníků a jimž dal dr. Drtina konečnou redakci.*“ (Roubínek, A.: Pokračování zprávy o valné hromadě dne 27. června 1945. In: Knihovna, č. 3, 1946). Vytvořený koncept zákona předal kolektiv knihovníků už v květnu 1945 Františku Halasovi. Vavřík se po osvobození a návratu z totálního nasazení, kde setrval až do 10. května 1945, pustil do veřejné práce s ještě větším elánem. **27. června 1945 byl na ustavující valné hromadě Svazu českých knihovníků zvolen jeho místopředsdou** a z titulu své funkce se dne 11. listopadu 1945 účastnil audience u prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše. „*Tam totiž vyvrcholila naše práce z válečných let,*“ vzpomíná Vavřík, „*tam se jí dostalo schválení způsobem, o jakém*

se knihovníkům před 5. květnem 1945 ani nesnilo. Budeme o své audien-
ci u pana presidenta knihovníkům mluvit hodně často, hodně často jim ji
budeme připomínat. Nikoliv snad proto, že by nás opojila, ale proto, aby
svým nesporným významem naše lidové knihovnictví napřimovala. Tím
dnem, kdy jejich zástupce přijal prezident republiky, přestali být čímsi
bezvýznamným, co může přehlížet každý ministerský byrokrat a každý
pan radní.“ (Vavřík, Z.: Marginalia. In: Knihovna, č. 2, 1946). Vavřík
se podílel na vzniku a formování časopisu Knihovna (časopisu Svazu
českých knihovníků) a pracoval v jeho redakční radě. Vavříkova anga-
žovanost ve výboru svazu však klesá s jeho rostoucím nesouhlasem
s dalším vývojem v knihovnictví. Zásadní byl zejména Vavříkovo od-
mítnutí další verze nového knihovnického zákona, kterou pokládal za
nereálnou. Z návrhů původní skupiny, jejíž součástí byl, nebylo uskuteč-
něno nic a tvorba nového zákona se ubírala jinými cestami. Rokem 1948
končí Vavříkova práce ve Svazu českých knihovníků úplně.

V Pardubicích se však účastnil veřejného, kulturního i politického (v
roce 1945 vstoupil do KSČ) života v neztenčené míře. Zdeněk Vavřík
byl postupem času jmenován do mnoha funkcí, stal se dramaturgem Vý-
chodočeského divadla, vedoucím nově zřizovaného regionálního rozhla-
sového studia, členem ediční rady krajského nakladatelství, ředitelem
Okresní osvětové besedy atd. I v knihovně ho čekal těžký úkol: obnovit
fondy po přestávce, kdy se nepůjčovalo. Rok 1947 byl zároveň rokem
50. výročí trvání knihovny a Zdeněk Vavřík rozvíjel plány na její rozší-
ření. Dosavadní prostory v budově č. p. 116 na Smetanově náměstí byly
vzhledem ke stále rostoucím fondům nedostatečné. Na tehdejší situaci
vzpomíná Vavříkův syn Pavel: „Pardubická knihovna, to byl nájemní
dům, patřil městu. Ve dvoře byla hasičská zbrojnice a sídlo profesionál-
ních hasičů a v přízemí toho domu byl na jedné straně pohřební ústav a
na druhé straně byla knihovna. Zajímala prostor zhruba dvou bytů toho
nájemního domu, takže její prostory byly velice stísněné. Potřebám mě-
sta, ve kterém v té době bylo nějakých šedesát tisíc obyvatel, nevyhovují-
cí. Táta celé ty roky, co byl v Pardubicích, usiloval o to, aby se knihovna
přestěhovala, aby dostala lepší a jiné prostory. Myslím si, že je pozoru-
hodné, že měl vytipováno, kde by mohla knihovna do budoucna sídlit.
Věděl, že na Pernštýnském náměstí jsou krásné staré historické domy a
že v těch by byla knihovna umístěna naprosto ideálně, což se nakonec

stalo... Ale až po jeho odchodu z Pardubic.“ Rekonstrukce budov začala rok po odchodu Z. Vavříka do Prahy, roku 1960 byla knihovna přestěhována na Pernštýnské náměstí č. p. 77, kde po dalším rozšíření do historických domů č. p. 78 a 79 sídlí dodnes.

I přes tyto nedostatky se knihovna snažila plnit své kulturní poslání, které však v důsledku společenských změn po roce 1948 získávalo výrazný politickovýchovný akcent. Služba „nové době“ se projevovala úsilím o zapojení do soutěže „Budujeme vzornou knihovnu!“ V pardubické knihovně byla přijata opatření, která vyhovovala soutěžním kritériím. V knižním fondu se musela objevit „díla klasiků marxismu-leninismu“, byly zavedeny „Gottwaldovské koutky politické literatury“ a vzorovým titulům socrealistické literární produkce ustoupily knihy vyřazené z knihovních fondů z ideologických důvodů.

Sídlo městské knihovny v Pardubicích v letech 1938-1960, tedy po celou dobu Vavříkova působení (dříve Smetanovo náměstí 116, dnes ulice U Divadla 49)

Na několika seznamech nepřátelské, závadné, zastaralé a nežádoucí literatury se během 50. let ocitali autoři „braku“ vedle tuzemských i zahraničních klasiků (A. Camus, J.-P. Sartre, E. Hemingway, A. M. Bulgakov, A. Jarry, I. Blatný, J. Deml, J. Durych, K. Teige, Fr. Langer, J. Kopta atd.). Některé zapovězené spisovatele znal Vavřík osobně anebo se s nimi přátelil (jako třeba s A. C. Norem, Zdeňkem Bárem, Václavem Renčem nebo Vladimírem Vokolkem), což byl jistě jeden z důvodů, proč vládní příkazy k odstraňování zakázaných knih a tisků snášel velice těžce. „*S těmi nařízeními nesouhlasil, poněvadž se v mnoha případech týkala jeho kamarádů nebo lidí, které znal nebo uznával,*“ vzpomíná jeho syn Pavel. „*Pokud vím, tak on se snažil tyto věci sice vyřadit z fondu, ale pokud byl prostor, tak je někde nechat. Třeba z toho vznikla kupa někde v koutě, ale bylo to zachovááno. On totiž celé to období hluboce prožíval. (...) Pro něj to byl šok a vždycky to prožíval jako zdravotní problém. Že několik dní mu bylo fyzicky špatně. To, že opět musí něco vypadnout z knihovny a že on opět musí koupit tyhlety literární průjmy sovětských autorů. Věděl, že to nikdo číst nebude, poněvadž to ke čtení není. Ale v knihovně to mít musel, a musel to nabízet čtenářům.*“ Zdeňk Vavřík propagoval činnost pardubické knihovny v krajském i ústředním tisku. Jako knihovník se snažil navázat spolupráci s pardubickými školami. V roce 1950 fungovalo jedenáct poboček, které působily po celém městě, od 1. října bylo otevřeno samostatné dětské oddělení ve Sladkovského ulici. Od 12. března 1951 byla knihovna pověřena vykonáváním funkce krajské lidové knihovny, od roku 1952 na ni byl vázán i kroužek začínajících spisovatelů pardubického kraje, u jehož zrodu stál Vavřík společně se spisovatelem Karlem Dvořákem.

V roce 1954 vzniklo při knihovně Divadlo poesie a hudby. Jeho představení byla koncipována jako pásma sestavená z české a světové poezie i prózy. S divadlem spolupracovali pardubičtí hudebníci, výtvarníci i herci Východočeského divadla. Poetické divadélko působilo jako alternativní, komorní scéna Východočeského divadla nejen v Pardubicích, ale často hostovalo i v okolních městech. Repertoár divadla tvořil např. pořad Sloky lásky Stěpana Ščipačeva, kde recitovali herci Karel Urbánek a Blanka Bohdanová, literární pásmo Básník neumírá, věnované tvorbě Puškina, Lermontova a hudbě Čajkovského, nebo odpoledne čínské poezie. V dalším roce divadlo uvedlo scénické pásmo

s názvem Český sen, složené z veršů Vladislava Vančury, Josefa Kainara a Františka Halase, nebo dopoledne černošské poezie a hudby. Divákem některých představení byl i Vavříkův syn Pavel, který vzpomíná na to, jak byla úspěšná a že pardubický vzor následovalo mnoho dalších knihoven, při kterých vznikaly scény obdobného typu. V polovině roku 1955 však úspěšné komorní divadélko ukončilo svoji činnost. Náhlý zánik divadla můžeme vnímat jako důsledek odchodu Zdeňka Vavříka z Pardubic, když **v dubnu 1955 ukončil svůj pracovní poměr v krajské knihovně a odstěhoval se do Prahy, kde až do konce života působil jako redaktor Literárních novin.** „*Táta o redakční práci dlouho stál,*“ vysvětluje Pavel Vavřík, „*o ní se mluvilo ještě předtím, než do těch Literárek šel. Oni o něj stáli, protože do Literárek přispíval již v minulosti. Literární noviny byly nesmírně prestižní.*“ K Vavříkovu rozhodnutí pravděpodobně přispělo i dlouholeté marné úsilí o lepší umístění knihovny, která se dostávala do technicko-administrativních problémů. (Na podlaze knihovny se vršily nezaevidované knihy, které nebylo kam uložit. Vavřík měl také ctižádost každou knihu před jejím zařazením do půjčovny přečíst.) Knihovník byl také zavalen množstvím úkolů a funkcí, které na sebe v dobré víře vzal, ale které ho odváděly od vlastní práce. O dalším důvodu, který mohl Vavříka k odchodu z Pardubic přimět, promluvil jeho syn Pavel. Protože Vavřík během padesátých a šedesátých let shromažďoval vzácnou a hodnotnou literaturu, kterou ovšem komunisté pro ideovou závadnost zavrhnuli a kterou mu do knihovny ze sběrných surovin vozili „vyakčnění“ přátelé, byl trnem v oku pardubických soudruhů. „*Před pár lety jsem byl na sraze někdejších absolventů, mluvil jsem tam s někdejšími svými vyučujícími a ti tátu znali. A ti mně říkali: Já si pamatuju, jak pardubický krajský tajemník lítal a říkal: „Já toho Vavříka zničím! Já toho Vavříka zlikviduju!!“ Čili do Literárních novin ho jednak táhlo srdce, a jednak by ho v těch Pardubicích čekal špatný konec,*“ konstatuje Pavel Vavřík.

Byť se Zdeněk Vavřík k otázkám knihovnictví vracel ve své žurnalistice, přispíval do odborného časopisu Čtenář a v roce 1958 vystoupil na bratislavském sjezdu knihovníků, po odchodu z Pardubic jeho praktické působení v této oblasti skončilo. Vavřík byl knihovníkem od roku 1932 do roku 1955, tedy třiatdvacet let.

*Během celé této doby jeho knihovnictví splývalo s kulturně osvětovou činností, což bylo pro osobnost Vavříkova „záběru“ samozřejmé a charakteristické. V průběhu svého působení také nepřetržitě prosazoval živoucí pojetí veřejného knihovnictví se silným důrazem na čtenáře, který se stával aktivním spoluvůrcem knihovny jako centra širšího kulturně společenského dění. Nelze tedy než přisvědčit tvrzení, že Vavříkovo „pojetí kulturně-osvětové práce neztratilo svou platnost a je stále aktuální.“ (Šauerová, J.: *Kulturní pracovník Zdeněk Vavřík jako knihovník a osvětový pisovatel*, s. 98).*

Použité zdroje a literatura (výběr)

Státní okresní archiv Pardubice (fond AM 1935-45, sign. M 660-662)
Památník Petra Bezruče v Opavě (fond Pozůstalost Zdeňka Vavříka)
Krajská knihovna v Pardubicích, regionální studovna (složka Zdeněk Vavřík)

Rozhovor s Pavlem Vavříkem, 9. září 2004, Choceň

Bauer, J. – Štolc, I.: Z činnosti pardubického Divadla poesie a hudby. In: *Zář*, 1955

Cejpek, J., kol.: *Dějiny knihoven a knihovnictví*. Praha: Karolinum, 2002.

Doležal, J.: *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*.

Praha: Národní filmový archiv, 1996.

Frajdl, J.: *Pardubice za 2. světové války*. In: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka*, 1985.

Halas, F.: *Dopisy*. Praha: Torst, 2001.

Horák, V.: *Dějiny Okresní lidové knihovny v Pardubicích*. Hradec Králové, 1985.

Hrdlička, R.: *Knihovníkův zápisník*, Brázda 1941.

Janáček, P.: *Literární brak*. Brno: Host, 2004.

Janoušek, P., kol.: *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008.

- Jará, K., kol.: Všední život na Pardubicku v období nacistické okupace a druhé světové války. Pardubice: Krajská knihovna Pardubice, 2012.
- Kalousková, Jana. Počátky veřejného knihovnictví na Pardubicku od 60. let 19. století do roku 1945. Praha: 1985.
- Kol.: Slovník českých spisovatelů od roku 1945. Praha: Brána, 1998.
- Kol.: Devadesát let veřejného knihovnictví v Pardubicích. Pardubice: Okresní knihovna, 1988.
- Kol.: Z dějin Matice opavské. Opava, 1947.
- Nádvorníková, T.: Působení Zdeňka Vavříka v Pardubicích. Brno, 2011.
- Sobek, O.: Z historie veřejné knihovny v Libhošti (dostupné z: <http://www.libhost.cz/kultural/knihovna/z-historie-verejne-knihovny-v-libhosti-2275cz>)
- Šámal, P.: Soustružníci lidských duší. Praha: Academia, 2009.
- Šauerová, J.: Kulturní pracovník Zdeněk Vavřík jako knihovník a osvětový spisovatel. Seč, 1980.
- Tlapák, R.: Rok lidovýchovné práce na širším Ostravsku, 1936-37. Ostrava, 1937.
- Vavřík, Z.: Poesie. Moravská Ostrava: nakladatelství Josefa Lukasíka, 1942.
- Vavřík, Z.: Knihovníkův zápisník. Praha: V. Šmidt, 1946.
- Vavřík, Z.: Knihovnickovo slovo k diskusi. In: Rozhledy, 1936.
- Vavřík, Z.: Tanečnice. In: Literární noviny, 1957.
- Vavřík, Z.: Práce a plány. In: Černá země, 1930.
- Vavřík, Z.: Glosy na okraj citátu. In: Černá země, 1934.
- Vavřík, Z.: Knihovna v pohraničí. In: Černá země, 1936.
- Vavřík, Z.: Veřejná knihovna a brannost. In: Černá země, 1938.
- Vavřík, Z.: Jubilant se dvěma jmény. In: Literární noviny 1960.
- Vavřík, Z.: Marginalia. In: Knihovna, 1946.
- Vostatek, V.: Tragická postava Jarmily Pithartové. In: Zprávy klubu přátel Pardubicka. Pardubice, 2004.
- Zbavitel, M.: Hrst divadelních zázraků. Opava: Parnas Trading, 2001.
- Zlatohlávková, M.: Zdeněk Vavřík a Jiří Pištora – dva spisovatelé v historii pardubické knihovny. In: Sdružení knihoven České republiky. Brno: Sdružení knihoven ČR, 2010.